

Předmluva

Snad žádné z našich dosavadních témat nebylo od roku 2005 v rámci našeho výzkumu „Kritická teorie – psychoanalytická praxe“ tak úzce spojené s aktuálním politickým vývojem jako právě téma autoritářství. Ať už se rozhlédneme po západní či východní Evropě nebo se podíváme na druhou stranu Atlantiku, všude se stále hlasitěji začínají ozývat rasistické a krajně pravicové požadavky. V některých zemích se s podobnými hesly vyhrávají volby. Také v Německu se v řadě zemských sněmů i ve spolkovém sněmu usadila strana AfD, jež získává hlasy na úkor jiných stran právě tím, že hraje na strunu předsudků a nesouhlasu. Z různých výzkumných šetření víme, že politické cíle operující s hrubou nespokojeností voličů jsou mnohými opravdu vítány. Už během prvních demonstrací Vlasteneckých Evropanů proti islamizaci Západu (PEGIDA) v roce 2014 bylo patrné, že jejich požadavky – pokud demonstranti vůbec nějaké artikulovali – stály na zneuznání druhých, na zlobě vůči takzvaným „zrádcům národa“ a úctě k domnělým „silným vůdcům“.

Pojmem autoritářství se označuje fenomén, k jehož ilustraci se občas používá příklad cyklisty: nahoře se přihrbit, šlapat směrem dolů a zůstat ve vyježděných kolejších konvencích. Neboli stručně řečeno, u autoritářství máme co do činění se snahou podrždit se autoritě, s agresivitou proti slabším, s odmítáním odchylek a se zdůrazňováním konvencí.

Sociální výzkum rozvíjel koncept autoritářské dynamiky nejprve jako pokus porozumět nastupujícímu fašismu na konci dvacátých let minulého století, a tudíž získat také schopnost politického jednání. Autoritářství bylo prvním a prominentním polem bádání Institutu pro sociální výzkum, do jehož čela se v roce 1930 posta-

vil Max Horkheimer. Konkrétním naplněním programu kritické teorie byly *Studien über Autorität und Familie* (Studie o autoritářství a rodině) uskutečněné v letech 1930/1931 a publikované až s odstupem času v exilu. Ty se neobešly bez „moderní hlubinné psychologie“, jak to svého času vyjádřil Max Horkheimer (Horkheimer, 1936/1988, s. 398). Naprosto nezbytná byla pro kritické uchopení hrozícího fašismu psychoanalýza Sigmunda Freuda, stěžejní byl její vhled do ambivalentnosti autority. Autorita není záležitostí toliko vnější; lze si ji také zvnitřnit. Člověk se s autoritou nemůže identifikovat, aniž by se jí nepodrobil, jenže agresivní tendence tímto podrobením zadržované si zas a znovu hledají nějaký ventil. Obvykle se zaměřují proti slabším.

V návaznosti na tento vhled vypracoval psychoanalytik Erich Fromm ještě ve výmarské republice koncept autoritářské osobnosti (Fromm, 1936). S pomocí psychoanalýzy hodlal rozvíjet programový cíl kritické teorie: získávat poznatky o působení společnosti na lidi v ní žijící. Psychoanalýza mu měla umožnit sledovat proces socializace – v prvé řadě v raném dětství, ale nikoli výhradně jen v něm, neboť společnost zanechává v subjektu stopy v rozpětí celého života. Tyto vlivy pak utvářejí autoritářskou osobnost, po níž byla ostatně později pojmenována studie skupiny v Berkeley *The Authoritarian Personality* (Autoritářská osobnost) za účasti Theodora W. Adorna (Adorno a kol., 1950).

Dnes se hovoří hlavně o „autoritářství“. Proti takové zkratce pro autoritářské konstelace nelze samo o sobě nic namítat, avšak její užití často ukazuje, že se zde nemyslí ani psychoanalýza, ani kritická teorie. Přitom studie o autoritářství a rodině byly na samém počátku výzkumu autoritářství. Kmotrami byly dále psychologie osobnosti, sociální psychologie, jakož i sociální filosofie. Na myšlenku zabývat se autoritou nepřipadli totiž členové Institutu kolem Maxe Horkheimera, Ericha From-

ma a Herberta Marcuseho – třetího vedoucího tohoto projektu – v důsledku empirického zkoumání. Zpočátku se jednalo mnohem spíše o „rozhovory vedené na způsob seminářů“ – jak ony počátky popisuje Horkheimer (1936/1988, s. 331) –, jež vyústily ve všeobecný souhlas, že vztah jedince k autoritě je ústřední proměnnou k pochopení společnosti. Tato idea pochopitelně nespádla odnikud z nebe, už dříve sociologové podnikali prvotní přípravné práce, jmenovitě Max Weber (1922) se svými rozborů legitimacy panství nebo Georg Simmel:

To, čemu říkáme „autorita“, předpokládá, a to ve větší míře, než jsme zpravidla ochotni připustit, svobodu podřízeného; sama o sobě, byť se zdá, že je „vynucená“, neexistuje z donucení a holé nutnosti se jí podřítit. (Simmel, 1908/1992, s. 102)

Simmel si totiž dávno před nástupem fašismu povšiml, že v demokratické společnosti k rozhořčení nebo diktatuře není nutno *svádět* zvenčí. V subjektu musí nutně rezonovat *přání* identifikovat se se silnými a s mocí, s vůdcem. Platilo to i o fašismu a stranou nezůstávají ani dnešní masová hnutí.

V případě kritické teorie ale nezůstalo jen u individuální psyché. Ve studii *Autoritářská osobnost* (Adorno a kol., 1950), již v americkém exilu napsali členové Institutu sdružení kolem Theodora W. Adorna, sociální badatelé jasně zdůrazňují, co konkrétně znamená formulace „autoritářská osobnost“: rozumí se jí „kritická typologie“, jak to vyjádřil Adorno. Autoritářská osobnost je tudíž typologie, kompaktní forma rozumějícího sociálního bádání, jež čerpá z ideálního typu Maxe Webera. Jde o typ popisující funkci a smysl psychosociálního fenoménu. O typologii „kritickou“ šlo především proto, že kriticky nahlížela nikoli na izolované jedince, nýbrž na společnost, která danou subjektivitu utváří.

A rovněž kritik potřebuje psychoanalýzu, poněvadž skrze „duševní konec“ společnosti – máme-li použít známý obrat Sigmunda Freuda – lze získat znamenité informace o společnosti samé (Freud 1986, s. 294).

Bylo by však příliš krátkozraké spatřovat působení autoritářské dynamiky pouze tam, kde mocní vůdcové vyžadují podřízenost a slibují ochranu. Ne nadarmo promýšlel Horkheimer autoritu jako veličinu vinoucí se jako červená nit celou lidskou historií (Horkheimer, 1936/1988). Tak jako autoritářský otec nebyl ani ve Freudově době natolik určující, jak se k tomu kloní jeho teorie, stejně tak neustávalo oslabování otcovské autority včleněné do autoritářské struktury. To, co člověka nutí přizpůsobovat se společenským normám, je dnes jen mnohem méně viditelné.

Nicméně vnímáme, že autoritářská dynamika (puzená vlastním přáním podříditi se a nenávisť k slabším a těm, kdo se odlišují) je opět v plném chodu. Proto je naléhavě nutné poříditi si přehledný inventář celé problematiky. Poznatky z dřívějších studií frankfurtské školy nelze jen tak beze všeho převést do současnosti. Ve variaci na slavný Marcuseho výrok o „zastarávání psychoanalýzy“ (Marcuse, 1963/1970) bychom mohli hovořiti o „zastarávání autoritářské osobnosti“: Je zastaralá, protože socializace popisovaná v době jejího vzniku už dnes takto neprobíhá, a přesto je aktuální, neboť sociální dynamika autoritářské osobnosti právě nyní opět vystrkuje své růžky jako málokdy za posledních sedmdesát let (Decker, 2015b).

Knihy si klade za cíl přezkoumat psychoanalytické předpoklady kritické teorie násilné socializace a obnovit jejich platnost vzhledem k současnosti.

Lipsko, květen 2018

Oliver Decker
Christoph Türcke